

SOBRE LA PROTECCIÓ I EL RECONeixEMENT JURÍDICS DE L'EXPRESSIÓ LINGÜÍSTICA DEL CATALÀ MÉS DESCONEGUDA I ABANDONADA DE TOTES: LA DEL CARXE, A LA REGIÓ DE MÚRCIA (I II)*

Ángel Custodio Navarro Sánchez**

Resum

En el present article s'analitza la protecció de l'expressió lingüística valenciana/catalana de l'àrea oriental dels municipis murcians de Favanella, Yecla i Jumella (*l'àmbit del Carxe*) en el marc de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, a partir del seu tractament en els informes de supervisió del compliment d'aquest tractat pel Consell d'Europa. En segon lloc, s'examinen altres normatives internacionals i estatals que poden fonamentar també aquesta acció de protecció. En els darrers apartats s'aprofundeix en els instruments jurídics i administratius que empra la Comunitat Valenciana per vehicular el suport al valencià parlat a la zona del Carxe, així com certs debats i dificultats que han trobat aquestes iniciatives.

Paraules clau: Minoria lingüística; patrimoni cultural; intent de protecció; Carxe.

ON THE LEGAL PROTECTION AND RECOGNITION OF THE LEAST KNOWN AND MOST ABANDONED OF ALL CATALAN LINGUISTIC EXPRESSIONS: THE ONE SPOKEN IN EL CARXE IN THE REGION OF MURCIA (AND II)

Abstract

This article analyses the protection of the Valencian/Catalan linguistic expression in the eastern area of the Murcian municipalities of Abanilla, Yecla and Jumilla (the area of Carxe) in the framework of the European Charter for Regional or Minority Languages, based on its treatment in the monitoring reports of compliance with this treaty by the Council of Europe. Secondly, other international and state regulations that can also back this protection action are examined. In the last sections, we delve into the legal and administrative instruments used by the Valencian Community to support the Valencian language spoken in the Carxe area, as well as certain debates and difficulties that have been found in these initiatives.

Keywords: Language minority; cultural heritage; protection effort; Carxe.

* La primera part s'ha publicat així: Navarro Sánchez, Ángel Custodio (2018). Sobre la protecció i el reconeixement jurídics de l'expressió lingüística del català més desconeguda i abandonada de totes: la del Carxe, a la Regió de Múrcia (I). *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law*, (69), 176-209. DOI: 10.2436/rld.i69.2018.3093. Localitzable: <http://revistes.eapc.gencat.cat/index.php/rld/article/view/10.2436-rld.i69.2018.3093/n69-navarro-ca.pdf>.

Ha estat difós a Internet així: Navarro Sánchez: "Cal protegir jurídicament la llengua pròpia del Carxe". *Diari de Balears*, 8 de juliol de 2018. Localitzable: <https://dbalears.cat/horitzons/2018/07/08/317211/navarro-sanchez-cal-protegir-juridicament-llengua-propia-del-carxe.html>

Un nou treball nostre sobre el Carxe: El Carxe, territori i minoria catalanoparlant a la Regió de Múrcia: o la perifèria de les perifèries. Dins: *XI Congrés de la Coordinadora dels Centres d'Estudis de Parla Catalana, intitulat La construcció del territori: geografia, identitat i usos polítics*. Banyoles: CCEPC, Institut Ramon Muntaner, Centre d'Estudis Comarcals (Banyoles), Ajuntament de Banyoles [en premsa].

** Ángel C. Navarro Sánchez és secretari habilitat nacional del Consell Insular de Formentera, professor associat de dret administratiu de la Universitat de les Illes Balears i lletrat del Consell Insular d'Eivissa i Formentera, excedent. Recentment ha estat nomenat vocal del Consell Assessor de Dret Civil de les Illes Balears. angel.navarro@uib.es

Article rebut el 29.01.2018. Avaluació cega: 14.08.2018. Data d'acceptació de la versió final: 22.11.2018.

Citació recomanada: Navarro Sánchez, Ángel Custodio (2018). Sobre la protecció i el reconeixement jurídics de l'expressió lingüística del català més desconeguda i abandonada de totes: la del Carxe, a la Regió de Múrcia (i II). *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law*, (70), 86-102. DOI: [10.2436/rld.i70.2018.3094](https://doi.org/10.2436/rld.i70.2018.3094).

Sumari

1 Introducció

2 La Carta europea de les llengües regionals o minoritàries

3 Notícia breu sobre d'altra normativa –internacional i estatal– aplicable en pro del reconeixement del Carxe com a minoria lingüística: la consideració com a patrimoni cultural immaterial

4 L'actuació de la Generalitat Valenciana amb l'Orde 65/2016, de 18 d'octubre

4.1 El valor de l'Orde 65/21016, de 18 d'octubre

4.2 L'execució concreta de l'Orde

5 La qüestió de l'àmbit lingüístic del qual forma part el valencià i el Carxe en el Decret 61/2017, de 12 de maig, pel qual es regulen els usos institucionals i administratius de les llengües oficials en l'Administració de la Generalitat, i en els antecedents d'aqueix Decret

6 A tall de recapitulació final: en pro de la llengua del Carxe

BIBLIOGRAFIA CITADA

1 Introducció

En la primera part d'aquest article hem tractat de la qüestió del reconeixement i la protecció de la minoria lingüística del Carxe des d'una òptica o visió murciana: amb explicació dels vímets jurídics aprofitables – existents, però no implementats – i, sobretot, amb explicació de fins a on és imaginable que l'Administració regional murciana pugui actuar, poc o molt poc, tenint en compte que fins ara ha mancat una acció pública en aquest àmbit regional, sens perjudici del que puguin fer els tres ajuntaments en què es reparteix el territori murcià de parla valenciana/catalana, segurament més actius, per apropament real a la causa.

En vista d'aquests precedents, l'acció de l'Administració murciana pot venir promoguda, fomentada o impulsada en termes de *quasi* obligació envers la població del Carxe, com a conseqüència d'intervencions internacionals, en el marc del Consell d'Europa, com a darrer remei respecte a la protecció d'una de *les llengües més amenaçades* del conjunt d'Espanya (en paraules del mateix Consell d'Europa, segons l'Informe fet públic el 20 de gener de 2016); d'intervencions de l'Administració de l'Estat, a propòsit d'altres obligacions internacionals que té en l'àmbit de la protecció dels drets (entre els quals, els lingüístics) o, des d'altres punts de vista, addicionals o paral·lels, d'accions que les administracions valencianes, concernides i conscienciades pel Carxe, com a assumpte valencià o *paravalencià*, facin, sobre la base d'una idea de responsabilitat de cara al que significa aquesta minoria de parla valenciana en el conjunt de la Regió de Múrcia, però íntimament lligada a l'estricta territori i cultura valencians.

Doncs bé, a tot això darrer dedicarem aquesta segona part, que, ja podem avançar, ha tengut més èxit i vies positives d'actuació que la primera –la murciana.¹

2 La Carta europea de les llengües regionals o minoritàries

La Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, de 5 de novembre de 1992 (en endavant, CELRM), és un instrument normatiu d'aplicació al supòsit present. Per a l'Administració general de l'Estat en informar sobre l'aplicació d'aquesta Carta, a Espanya i *per* Espanya, és un fet no controvertit que a Múrcia –en una part del territori murcià– es parla valencià.

La CELRM constitueix un tractat internacional –en el marc del Consell d'Europa– i, als efectes espanyols interns, va ser ratificada per Instrument de 2 de febrer de 2001² i avui és *dret intern espanyol*, d'acord amb els articles 94 i 96 de la Constitució (en endavant, CE), l'article 1.5 del Codi civil (en endavant, CC), i cànon hermenèutic orientatiu en la interpretació dels drets fonamentals ex article 10.2 del mateix text constitucional, en particular dels drets humans lingüístics, o el que és el mateix, la faç lingüística dels drets fonamentals.³

El valencià/català del Carxe se subsumeix dins l'article 1 de la CELRM, i té, conforme a aquesta norma, la naturalesa de *llengua regional o minoritària* a la Regió de Múrcia, per les raons següents:

- La parlen tradicionalment murcians en una part del territori murcià, és a dir, ciutadans de la Regió de Múrcia (conforme a l'article 6.1 de l'Estatut d'autonomia murcià, en tenir nacionalitat espanyola i estar empadronats als termes municipals de Favanella, de Iecla i de Jumella, respectivament), els quals constitueixen un grup numèricament molt inferior al de la resta dels ciutadans del territori de la Regió de Múrcia (849 habitants al Carxe, i no tots ells valencianoparlants, respecte de 1.464.847 habitants a la Regió).

¹ Possible, i jurídicament factible, i humanament desitjable, però molt improbable des del punt de vista sociopolític.

² BOE núm. 222, de 15 de setembre de 2001.

³ Sobre aquesta qüestió, la Sentència del Tribunal Constitucional 56/2016, de 17 de març, a propòsit de la Llei 3/2013, de 9 de maig, d'ús, protecció i promoció de les llengües i modalitats lingüístiques d'Aragó (amb ponència de J. A. Xiol Ríos), en què s'estableix:

La Carta, como tratado válidamente celebrado, se integra desde su ratificación en el “ordenamiento jurídico interno” (art. 96.1 CE), y tiene además el valor interpretativo que le confiere el art. 10.2 (ATC 1 66/2005, de 19 de abril, FJ 4). De ahí que este Tribunal haya declarado que aunque la “Carta no puede erigirse en canon autónomo de validez del precepto legal cuestionado, podemos sin embargo convenir en que la misma proporciona pautas interpretativas del régimen jurídico de la cooficialidad lingüística.” (ATC 166/2005, de 19 de abril, FJ 5). Ahora bien, los criterios hermenéuticos que puede aportar este tratado internacional solo pueden tener la eficacia que la propia Carta determina.

Més endavant versarem sobre què es podria aprofitar d'aquesta legislació aragonesa, en el supòsit del Carxe, amb el tamís mateix de la CELRM.

- És una llengua diferent de l'espanyola oficial de l'Estat (el castellà); llengua que a la vegada és l'única oficial de la Regió de Múrcia. I el que es parla al Carxe no és un dialecte del castellà.
- El territori concret en què es parla el valencià és l'àrea geogràfica del Carxe (sector oriental dels tres municipis esmentats, amb minva actual respecte del passat, per la despoblació de la zona), on aquesta llengua constitueix el vehicle d'expressió d'un nombre de persones que justifica l'adopció de les diferents mesures de protecció i foment previstes en la mateixa Carta.

Fins i tot la CELRM resultaria d'aplicació *indirecta* o *reflexa* per al patrimoni lingüístic dialectal murcià, dins el castellà com a llengua, en la resta de la Regió de Múrcia, per les molts especials característiques d'aquell, com a realitat lingüística: per la notable distància al castellà estàndard i, ben al contrari, l'aproximació o coincidència exacta, sobretot pel lèxic, a les llengües veïnes o de què procedeix, per substrat i adstrat (l'aragonès i el català/valencià, les que donen al murcià el seu *color* característic).⁴

La idea de protecció del valencià del Carxe (tot i que expressament no estiga previst res en l'Estatut d'autonomia de la Regió de Múrcia, però sí d'una manera implícita, com ja hem vist en la primera part d'aquest article) es deriva, fins i tot, d'una lectura progressiva de la Declaració feta per Espanya en ratificar la CELRM, el 2 de febrer de 2001.⁵

En efecte, ja que el català/valencià és llengua oficial a les comunitats autònomes de Catalunya i valenciana, i rep la protecció màxima del paràgraf primer de la Declaració feta en ser ratificada la CELRM per Espanya, això ha de tenir també especial repercussió a la Regió de Múrcia. Per descomptat, i és indubtable al mateix Carxe, ja que el valencià (expressió d'aquesta llengua, al territori limítrof a la Regió de Múrcia i immediat geogràficament), a més de llengua pròpia i oficial segons l'Estatut d'autonomia valencià, té la categoria de *llengua regional* als efectes de la Carta. De tal manera que la CELRM protegeix de manera directa o primigènia, sens dubte, el valencià del Carxe.

Per aquest motiu, si més no, els "objectius i principis" de l'article 7 de la CELRM –aplicables a totes les llengües, siguin oficials o no– han de també tenir repercussió a la Regió de Múrcia en relació amb el valencià del Carxe.

L'anterior fa que al valencià del Carxe s'hi hagin d'atorgar totes les mesures de protecció que estableix l'article 7 de la CELRM, la més notòria i rellevant de les quals és la consistent a mantenir una especial col·laboració (en pro d'aqueixa empresa), a partir del que puga suposar la intervenció de suport per part de les autoritats valencianes, per tal de fer realitat el que estableix l'article 7.1.b de la Carta, en el sentit d'acomplir l'objectiu de contigüitat lingüística relatiu a basar

su política, su legislación y su práctica en los objetivos y principios siguientes: b) el respeto del área geográfica de cada lengua regional o minoritaria, actuando de tal suerte que las divisiones administrativas ya existentes o nuevas no sean un obstáculo para el fomento de dicha lengua regional o minoritaria.

Els mateixos òrgans de la CELRM (Comitè d'Experts i Comitè de Ministres), en el marc del Consell d'Europa, a propòsit del tractament d'aquesta minoria lingüística –*Valencian in Murcia*, en el seu text original anglès,

⁴ Sobre aquesta qüestió, molt poc estudiada i prou rellevant per a algunes modalitats lingüístiques d'arreu de l'Estat (segons la seua composició interna) protegides per l'article 3.3 de la CE, però sense conèixer *exactament* en què consisteix aqueixa protecció, i menys encara, que implicaria d'una manera reflexa o indirecta la de la mateixa CELRM, estam elaborant un article específic. Una primera aproximació, parcial: Navarro Sánchez (2017a).

⁵ El text de la Declaració és el següent:

España declara que, a los efectos previstos en los citados artículos, se entienden por lenguas regionales o minoritarias, las lenguas reconocidas como oficiales en los Estatutos de Autonomía de las Comunidades Autónomas del País Vasco, Cataluña, Illes Balears, Galicia, Valenciana y Navarra.

Asimismo, España declara, a los mismos efectos, que también se entienden por lenguas regionales o minoritarias las que los Estatutos de Autonomía protegen y amparan en los territorios donde tradicionalmente se hablan.

[...]

A las lenguas citadas en el párrafo segundo se aplicarán todas aquellas disposiciones de la parte III de la Carta que puedan razonablemente aplicarse en consonancia con los objetivos y principios establecidos en el artículo 7.

i *valencien à Murcie*, en el seu text original francès— hi fan prou referència en l'*Informe* fet públic el 20 de gener de 2016. I s'hi inclou dins de la consideració de *les llengües més amenaçades* del conjunt d'Espanya.⁶

En el *Quinto Informe sobre el cumplimiento en España de la Carta Europea de las Lenguas Regionales o Minoritarias, del Consejo de Europa 2014 – 2016*, emès per l'Administració general de l'Estat, la referència al Carxe murcià i, per primera volta, un cert tractament de fons de l'assumpte, com a conseqüència de l'actuació de la Generalitat Valenciana (com aquí descrivim i tractam), no és mínima o sintètica, com en ocasions anteriors. Així es deriva de l'Informe enviat el desembre de 2017,⁷ en què es versa precisament sobre l'aplicació de l'article 7.1.e de la CELRM, sobre el manteniment i el desenvolupament de relacions, en els àmbits previstos per aquesta Carta, entre els grups que usen una llengua regional o minoritària i altres grups del mateix estat que parlin una llengua usada en una forma idèntica o pròxima, així com l'establiment de relacions culturals amb altres grups de l'estat que usin llengües diferents (i que transcrivim més endavant, en l'apartat IV, en referir les actuacions de la Generalitat Valenciana envers el Carxe).

3 Notícia breu sobre d'altra normativa –internacional i estatal– aplicable en pro del reconeixement del Carxe com a minoria lingüística: la consideració com a patrimoni cultural immaterial

També resulta d'aplicació, en pro d'aqueixa protecció, si bé fins al dia aquesta via es manté inèdita, la Convenció per a la salvaguarda del patrimoni cultural immaterial, feta a París el 3 de novembre de 2003, també amb consideració de tractat internacional, dictat a instàncies de la UNESCO. I, en qualsevol cas, constitueix dret intern espanyol ex articles 10.2, 94 i 96.1 de la CE i ex article 1.5 del CC (la seua ratificació per Espanya fou el 6 d'octubre de 2006),⁸ amb tot un seguit de regles i concrecions d'absoluta evidència en el supòsit present.⁹

La plasmació primera d'aqueixa Convenció la tenim, en l'àmbit espanyol, en el Pla Nacional de Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial, del Ministeri de Cultura, d'octubre de 2011, que té un contingut inconcús i molt revelador;¹⁰ però no s'ha explicat res sobre el Carxe. Ni tampoc s'ha aprofitat, encara, el que significa

6 Reproduïm el que diu l'original anglès:

There is a lack of adequate protection for the most endangered languages, like Arabic in Ceuta, Portuguese in Extremadura, Leonese in Castile and Leon, Galician in Extremadura, and Valencian in Murcia. Consequently, increased attention and further action is needed. Nevertheless, some progress has been made with regard to Tamazight in Melilla.

El text complet es troba a Internet: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/E_Reports/SpainECRML4_en.pdf

En idèntic sentit es pronuncia l'original francès: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/E_Reports/SpainECRML4_fr.pdf

En aqueix *Informe*, a propòsit del Carxe i des de diverses perspectives, en l'original francès es diu, el següent, del qual transcrivim un fragment, per extens:

15. Les langues les plus menacées, telles que l'arabe à Ceuta, le portugais en Estrémadure, le léonais en Castille-et-León, le galicien en Estrémadure et le **valencien à Murcie**, ne sont pas suffisamment protégées. Une attention accrue et des efforts supplémentaires sont donc nécessaires dans ce domaine. Néanmoins, des progrès ont été réalisés en ce qui concerne le tamazight dans la ville autonome de Melilla.

[...]

24. En outre, dans les trois rapports d'évaluation précédents, le comité d'experts observait que certaines langues qui n'étaient pas reconnues ou protégées officiellement par les statuts d'autonomie semblaient néanmoins être traditionnellement présentes en Espagne et pouvaient, par conséquent, être couvertes par la partie II de la charte. Il s'agit actuellement des langues suivante : arabe dans la ville autonome de Ceuta, galicien en Estrémadure, portugais en Estrémadure et en Castille-et-León, tamazight (berbère) dans la ville autonome de Melilla, **valencien à Murcie**.

7 Més informació aquí: <https://rm.coe.int/spainpr5-es-docx/1680788433>

8 BOE núm. 31, de 5 de febrer de 2007.

9 En concret, conforme a l'article 2.2.a de l'esmentada Convenció, "el «patrimoni cultural immaterial» [del Carxe] [...] es manifesta en particular en els àmbits següents: a) tradicions i expressions orals, inclòs l'idioma [valencià] com a vehicle del patrimoni cultural immaterial".

10 En el concepte de patrimoni cultural immaterial s'inclou, en frase textual segons el Ministeri de Cultura, el següent: "la tradició oral y particularidades lingüísticas". I aquest àmbit es desenvolupa de la manera següent: "Tradiciones y expresiones orales, incluido el idioma (lenguas y sus dialectos, jergas, léxicos y toponimias)". També s'inclouen en aquest apartat: "La literatura popular (literatura de cordel, romances, cuentos, leyendas, relatos míticos, canciones, refranes, proverbios, dichos, jaculatorias, oraciones, dictados tópicos, humor, metáforas, formas conversacionales), la historia oral y los relatos de vida."

la Llei estatal 10/2015, de 26 de maig, per a la salvaguarda del patrimoni cultural immaterial, que explicita de manera considerable –no total, emperò, si bé prou aprofitable i profitosa–¹¹ el que es deriva de la referida Convenció per a la salvaguarda del patrimoni cultural immaterial, de 2003.¹²

D'aquesta darrera Llei es deriva, inclús, la possibilitat que, sens perjudici de la protecció que rebí o no rebí el patrimoni cultural immaterial representat per les modalitats i particularitats lingüístiques murcianes (esmentades) per part de l'Administració de la Regió de Múrcia o de les administracions de les altres comunitats autònomes concernides –de parla murciana–, aquest patrimoni lingüístic immaterial, i també el propi del Carxe, compartit amb els altres territoris de llengua catalana, és fins i tot susceptible de ser considerat/protegit per l'Estat [article 12.1, lletres *a*, *b* i *c* de la Llei], quan no hi hagi instrument jurídic de cooperació entre comunitats autònomes per donar-hi una protecció integral; quan ho sol·liciti la comunitat autònoma o comunitats autònomes on es manifesten aquests béns o, finalment, per donar-hi una visió o tractament de conjunt o global, més enllà de la que hi atorgui –o no hi atorgui– la comunitat o comunitats autònomes concernides. És més, la Llei estableix que aquest tipus de béns tendria possibilitat de rebre la protecció estatal addicional mitjançant la seua consideració *ad hoc* per real decret com a *Manifestació Representativa del Patrimoni Cultural Immaterial*.

Més senzilla i plausible d'aconseguir seria, en fi, la protecció del valencià del Carxe des d'un enfocament cultural, com a patrimoni immaterial, segons les derivacions de tota la normativa que hem esmentat en relació estricta amb la Llei 4/2007, de 16 de març, de patrimoni cultural de la Regió de Múrcia (sobre la qual es versa en la primera part),¹³ per equivalència amb el que preveu la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, en la qual, aquí sí, són nombrosos i explícits els béns d'interès cultural immaterial declarats per la Generalitat Valenciana i que tenen una relació íntima amb la llengua i la cultura valencianes, segons el que s'estableix en l'article 45 sobre “declaració i règim de protecció dels béns immaterials d'interès cultural”.¹⁴

11 En aqueix sentit, destaca l'article 2.a de la Llei, que diu el següent:

A efectos de esta Ley tendrán la consideración de bienes del patrimonio cultural inmaterial [...] en particular: a) Tradiciones y expresiones orales, incluidas las modalidades y particularidades lingüísticas como vehículo del patrimonio cultural inmaterial; así como la toponimia tradicional como instrumento para la concreción de la denominación geográfica de los territorios.

El fonament de per què s'inclou la toponímia en la Llei el tenim en l'exposició de motius:

Asimismo, la resolución IX/4 de la Novena Conferencia de las Naciones Unidas sobre la Normalización de los Nombres Geográficos, celebrada en Nueva York, en agosto de 2007, teniendo en cuenta dicha Convención, estimando que los topónimos forman parte del patrimonio cultural inmaterial, alienta a los organismos oficiales encargados de la toponimia, entre otras cosas, a elaborar un programa de salvaguardia y promoción de este patrimonio, de conformidad con el párrafo 3 del artículo 2 y el artículo 18 de la Convención.

12 Emperò, tota aquesta normativa –internacional i també estatal– és inèdita aplicada al Carxe, fins al dia d'avui; com així mateix ho és la importantíssima Resolució del Parlament Europeu d'11 de setembre de 2013, sobre les llengües europees amenaçades de desaparició i la diversitat lingüística a la Unió Europea (2013/2007 (INI)) –l'anomenada *Declaració Alfonsi*, pel nom del ponent.

13 I que, en virtut de la Llei 9/2018, d'11 d'octubre, ha estat modificada *ad hoc*. D'aquesta darrera Llei ens interessa la disposició final primera, de la qual es deriva que abans de 31 de desembre de 2018 el Govern murcià ha d'aprovar el Reglament de desenvolupament de la Llei del patrimoni cultural de la Regió de Múrcia, la qual cosa pot resultar positiva, perquè és possible que s'hi introdueixin especialitats (i novetats) a propòsit de la declaració de béns d'interès cultural immaterial, como ocorre i es pot subsumir amb el patrimoni lingüístic, de tal manera que cal estar a aqueix desenvolupament futur.

14 Així es desprèn dels següents decrets, aprovats per la Generalitat Valenciana:

- Decret 44/2012, de 9 de març, del Consell, pel qual es declara Bé d'Interès Cultural Immaterial la Festa de les Falles de València. *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana* (en endavant, DOGV) de 12 de març de 2012.

- Decret 142/2014, de 5 de setembre, del Consell, pel qual es declara Bé d'Interès Cultural Immaterial la pilota valenciana. DOGV de 8 de setembre de 2014.

- Decret 222/2014, de 19 de desembre, del Consell, pel qual es declaren Bens d'Interès Cultural Immaterial les Fogueres de Sant Joan d'Alacant. DOGV de 22 de desembre de 2014.

- Decret 43/2015, de 10 d'abril, del Consell, pel qual es declara Bé d'Interès Cultural Immaterial la representació dels miracles o milacres de Sant Vicent Ferrer. DOGV de 13 d'abril de 2015.

- Decret 189/2016, de 16 de desembre, del Consell, pel qual es declaren Béns d'Interès Cultural Immaterial les Normes de Castelló. DOGV de 23 de desembre de 2016.

4 L'actuació de la Generalitat Valenciana amb l'Orde 65/2016, de 18 d'octubre

4.1 El valor de l'Orde 65/2016, de 18 d'octubre

L'aportació rellevant que suposa aquesta Orde 65/2016, de 18 d'octubre,¹⁵ de la Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport, per la qual s'aproven les bases reguladores del procediment de subvencions a ajuntaments, mancomunitats de municipis i entitats locals menors de la Comunitat Valenciana i municipis del Carxe que realitzen activitats de promoció de l'ús del valencià, s'explicita en la mateixa exposició de motius:

D'altra banda, la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries, en l'article 14, insta els estats, "en benefici de les llengües regionals o minoritàries, a facilitar i/o promoure la cooperació a través de fronteres, en particular, entre les autoritats regionals o locals en el territori en què el mateix idioma s'utilitza de manera idèntica o similar". En el tercer informe d'avaluació, la Comissió d'Experts va considerar que el govern valencià no complia aquesta petició i va instar la cooperació transfronterera. Amb aquesta finalitat, s'inicia una acció històrica de cooperació amb els municipis i les entitats locals de la zona coneguda com el Carxe, de la Comunitat Autònoma de [la Regió de] Múrcia, on molta de la població té el valencià com a llengua compartida amb la Comunitat Valenciana.

Des d'un punt de vista jurídic ens interessa fer ressaltar que l'aprovació de l'Orde va comptar amb l'informe favorable de l'Advocacia de la Generalitat i del Consell Jurídic Consultiu de la Comunitat Valenciana [CJCCV], amb el Dictamen núm. 515/2016, de 13 d'octubre (aprovat per unanimitat del Ple de la institució),¹⁶ i que a continuació anirem analitzant de manera desglossada.

En efecte, estam davant d'una novetat en el conjunt del dret lingüístic espanyol a propòsit de la protecció del patrimoni lingüístic compartit entre territoris immediats: ja que la comunitat autònoma on es dona el fet idiomàtic concret no el protegeix (ni hi ha probabilitat que ho faci), és la comunitat autònoma veïna la que –plenament concernida–¹⁷ ho acaba fent. És, *per se*, aquesta acció de la Generalitat Valenciana l'autèntica *fit*a en la matèria: és la legislació no murciana (la dels veïns valencians) la que protegeix una riquesa existent *dins* el mateix territori murcià.

La consideració jurídica 3a de l'esmentat Dictamen avalà plenament la legalitat d'aquesta actuació del Govern valencià en l'estricta territori murcià, la qual cosa és objecte de tractament, per extens, en el desenvolupament del Dictamen, per la naturalesa de l'actuació i pel fons jurídic que comporta:

El CJCCV ho tractà així:

Tercera.- Objecte i marc normatiu del text projectat.

[...]

I pel que fa al marc normatiu propi de l'àmbit material sobre el qual es preveu projectar aquella potestat de foment, relatiu a la promoció de l'ús del valencià, llengua pròpia de la Comunitat Valenciana, el nostre Estatut d'Autonomia preveu que s'atorgue una especial protecció i respecte a la seua recuperació (article 6.1 i 6.3) i que prompte ja va ser objecte d'un desplegament normatiu amb l'aprovació de la Llei 4/1983, de 23 de novembre, d'Ús i Ensenyament del Valencià.

Cal significar addicionalment que l'Orde projectada preveu estendre els seus efectes fora de l'àmbit territorial

¹⁵ Publicada al DOGV núm. 7900, de 20 d'octubre de 2016.

¹⁶ Podeu cercar el Dictamen 515/2016 a: http://turia.gva.es/hdft_access/cjc/bd.html

¹⁷ Amb anterioritat algunes actuacions valencianes a la zona, a través de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), varen provenir de l'aplicació, per analogia, de l'específica legislació valenciana sobre comunitats de valencians ubicades en l'exterior al marc geogràfic estricte de la Comunitat Valenciana, fruit aquí de la immediatesa territorial. I, precisament, per tractar-se de territoris confrontants –entre el Carxe i el territori estrictament valencià–, resulta que aquest seria el supòsit de "comunitat de valencians" (seguint el que s'estableix en l'article 3.3 de l'Estatut d'autonomia valencià i la normativa que el desplega). A diferència, però, d'altres casos de comunitats llunyanes, el cas analitzat –en què en molts de supòsits les vides d'aquestes persones del Carxe també transcorren en el territori valencià– es pot concebre com un espai perifèric (murcià territorialment i administrativament), però quasi *pertanyent* o *annexat* a la cultura valenciana, com a mostra *viva* d'una emigració amb uns 150-160 anys, de valencians a les terres murcianes adjacents, tot passant a ser murcians de parla valenciana, just en la frontera o divisió interadministrativa. Deixam constància que amb tal finalitat l'AVL ha subvencionat cursos de valencià organitzats per la Universitat Popular de Iecla, ja des de 2005, cosa que va ser l'origen d'un cert redreçament i protecció del fet lingüístic del Carxe, fins i tot en un dels caps municipals (fora estrictament del Carxe, però íntimament lligat), com és l'esmentat de Iecla.

de la Comunitat Valenciana: els municipis del Carxe: Yecla, Jumilla i Abanilla. Estos municipis formen part de la comunitat autònoma contigua: la Regió de Múrcia. Si l'Orde projectada pretenguera establir prescripcions normatives de compliment obligatori d'àmbit extraterritorial de la Comunitat Valenciana, tal manera d'actuar no seria possible per falta de competència. No obstant això, en el present cas, el que es preveu és exercir la potestat de foment de la Generalitat en relació amb la promoció del valencià. I amb este fi s'articulen determinades ajudes que podran ser sol·licitades pels esmentats municipis voluntàriament, tenint en compte l'existència de població valencianoparlant en ells. Per la qual cosa que s'estima que este procedir sí que resulta possible, tenint en compte la falta d'obligatorietat i d'exigibilitat jurídica en relació amb la dita població i les seues administracions municipals.

En definitiva, dins del referit marc normatiu, resulta viable aprovar una norma com la projectada en exercici de les competències pròpies de la Generalitat.

L'objecte de l'Orde, segons l'article 1, en la versió valenciana, és el següent:

Article 1. Objecte

Aprovar les bases reguladores del procediment de subvencions a ajuntaments, mancomunitats de municipis i entitats locals menors de la Comunitat Valenciana i als municipis del Carxe: Iecla, Jumella i Favarella¹⁸, que realitzen activitats de promoció de l'ús del valencià.

Pel que fa a les entitats beneficiàries, segons l'article 2, en la versió en valencià són les següents:

Article 2. Entitats beneficiàries

Poden optar a les ajudes els municipis, les mancomunitats de municipis i les entitats locals menors de la Comunitat Valenciana i els municipis del Carxe: Iecla, Jumella i Favarella¹⁹ que realitzen activitats de promoció de l'ús del valencià d'acord amb el que s'indica en aquestes bases.

Les accions objecte de les subvencions s'estableixen a l'article 7 i abasten un objecte molt gran, en pro de la normalització lingüística del valencià *del* Carxe i *al* Carxe.²⁰

En aquest sentit, les activitats subvencionables que l'Orde abasta es refereixen a una llengua oficial en el territori principal de referència, però en el supòsit del Carxe no es dona aquest reconeixement estatutàriament o legal: la mateixa Orde, que l'institueix, també el distingeix, alhora que identifica el Carxe com a realitat administrativa formada pels municipis que el componen i que s'esmenten en el mateix títol de la disposició al costat dels ens locals –amb referència als ajuntaments, les mancomunitats de municipis i les entitats locals menors– de la Comunitat Valenciana. Del text de l'Orde publicada en el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*, en valencià i en castellà, sembla desprendre's, amb efectes de futur i corporeïtat, un nou concepte territorial, a efectes lingüístics i de política de subvenció i foment: la Comunitat Valenciana i el Carxe (i en la versió en castellà *la Comunitat Valenciana y El Carxe*).

A partir d'això s'introdueix una nova forma d'actuació jurídica envers la llengua compartida entre dos territoris: un, on aquesta és plenament oficial (i reconeguda com *la* pròpia, la Comunitat Valenciana) i l'altre, el del Carxe murcià, on la llengua no apareix reconeguda expressament per la normativa, sens perjudici del reconeixement que es desprèn dels informes estatals a propòsit del grau de compliment de la CELRM.

El conjunt d'actuacions subvencionables, enfocades al Carxe, conformaren un desideratum tan extens que no resultava possible fer-ne ús de totes, per la constatació que, fins ara, no hi ha hagut cap actuació municipal semblant. En veritat, la importància de l'Orde en si mateixa deriva d'haver obert camí cap al futur, i posar en evidència el que l'Administració autonòmica murciana no fa respecte a una llengua *viva* en el seu territori, de tal manera que el valor de testimoni de l'Orde és màxim, però cal reconèixer que moltes actuacions

18 En la versió castellana la referència als topònims és en castellà, en realitat, i és sobrer dir-ho, l'única oficial: "... y en los municipios de El Carxe: Yecla, Jumilla y Abanilla". Aquest assumpte va merèixer comentaris específics en el Dictamen del CJCCV, perquè els topònims "Iecla", "Jumella" i "Favarella", pròpiament, no són oficials.

19 En la versió castellana la referència als topònims torna a ser en castellà: "[...] y los municipios de El Carxe: Yecla, Jumilla y Abanilla".

20 No el reproduïm per ser tan i tan extens, amplíssim, que ocuparia molt d'espai. La simple lectura ja ens avisa que es tracta, plenament, de la sencera normalització de la llengua, en molts i diversos camps, amb un desglossament gegantí, en estricta sintonia i harmonia amb els postulats de l'article 7 de la mateixa CERLM, sobre el qual s'ha versat més amunt.

són, ara com ara, de difícil o gairebé impossible aplicació (sense una declaració d'oficialitat o almenys de reconeixement legal de la llengua al Carxe, inclosa una política de protecció *ad hoc*) com el mateix CJCCV en el seu Dictamen va palesar explícitament.²¹

Una cosa pareguda ocorre respecte a les *obligacions* a què quedaven sotmeses les entitats públiques sol·licitants de les subvencions i a què es refereix l'article 13. Respecte als tres municipis del Carxe, el mateix CJCCV així ho va dir (per ser unes exigències de *compliment impossible*, per no ser territori valencià), i la mateixa Orde es va veure obligada a recollir-ho explícitament.²²

Un altre aspecte rellevant des d'un punt de vista jurídic és que explícitament el CJCCV va fer una consideració essencial respecte a l'obligació que l'Orde comptàs amb una referència expressa a la Llei de creació de l'AVL i, sobretot, a la normativa oficial del valencià que cal emprar, amb la qual cosa, per extensió, també aqueixa normativa serà la que caldrà emprar al Carxe per tal de poder rebre les subvencions, i així queda fixada, ni més ni menys, la normativa oficial del valencià *fora de l'estricta territori valencià*, en aquest cas al Carxe, territori murcià.

Això darrer suposa una innegable novetat dins del panorama del dret lingüístic. Ho dictaminà així el CJCCV:

Quinta.- Observacions de caràcter general al projecte d'Orde.

[...]

III.- Atès allò que disposa l'article 5 de la Llei 7/1998, de 16 de setembre, de creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, la normativa oficial del valencià serà la que determine esta Institució i serà obligatòria per a les Institucions de la Generalitat, resta de Poders Públics i entitats que compten amb finançament públic. Es tracta d'una prescripció que hauria de recollir-se expressament en les bases, ja siga en els articles 1 o 2, ja siga en l'apartat de les obligacions. Esta observació té caràcter essencial.

I, efectivament, així apareix en l'Orde aprovada, inclusivament les seues repercussions explícites al Carxe, amb la qual cosa s'ha fixat expressament, no només *de facto*, sinó *de iure*, per la Comunitat Valenciana i els seus poders públics, amb efectes extraterritorials, amb vinculació això sí al fet lingüístic i cultural, la normativa lingüística oficial *del valencià i sobre el valencià del Carxe*:

Article 13. Obligacions

Les entitats beneficiàries de les subvencions tenen les obligacions següents:

[...]

6. En les activitats que es realitzen amb el finançament d'aquesta convocatòria s'ha de fer constar la col·laboració de la conselleria concedent de la subvenció de la Generalitat i han d'adequar-se a la normativa lingüística oficial de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua d'acord amb el que disposa l'article 5 de la Llei/1998, de 16 de setembre, de la Generalitat Valenciana, de creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua[...]

²¹ Així ho va dir respecte al projecte d'article 7, com a consideracions particulars:

Entre les accions susceptibles de ser subvencionades s'establix en l'apartat a) d'este article 7 del projecte d'Orde les retolacions i senyalitzacions. En relació amb elles s'establix com subvencionable la retolació "exclusivament en valencià els indicadors urbans: els de vies urbanes i la senyalització interior i exterior dels edificis municipals i els indicadors de camins [...]". Al respecte caldrà tindre en compte allò que disposa el Reglament general de circulació, aprovat pel Reial decret 1428/2003, de 21 de novembre, i en concret en el seu article 138. Ha de tindre's en compte que s'està fomentant la retolació de carrers en valencià en municipis que formen part d'una comunitat diferent, on el valencià no és llengua oficial, per tant, hauria de modular-se este programa en estos supòsits o, eliminar-se la possibilitat de subvencionar amb estes bases a estos municipis.

²² Així per exemple, l'article 13 de l'Orde diu:

Article 13. Obligacions

Les entitats beneficiàries de les subvencions tenen les obligacions següents:

[...]

11. Estar al corrent en el compliment de l'obligació de retre els comptes anuals davant de la Sindicatura de Comptes. Queden exceptuats d'aquesta obligació els municipis que no pertanyen a la Comunitat Valenciana.

L'incompliment de les obligacions anteriors serà causa de l'exigència de les responsabilitats o sancions corresponents segons la legislació vigent.

L'Administració general de l'Estat en el ja esmentat *Quinto Informe sobre el cumplimiento en España de la Carta Europea de las Lenguas Regionales o Minoritarias, del Consejo de Europa 2014 – 2016*, emès al desembre de 2017, versa sobre l'aplicació de l'article 7.1.e de la CELRM i l'actuació realitzada per la Generalitat Valenciana (com aquí descrivim) envers el Carxe.²³ Fins i tot també l'Estat versa sobre l'aplicació de l'article 12 de la CELRM sobre “activitats i serveis culturals”, feta per la Generalitat Valenciana (amb efectes, fins i tot, també al Carxe).²⁴

4.2 L'execució concreta de l'Orde

L'execució, per primera volta, de l'Orde es va fer per Resolució de 28 d'octubre de 2016 de la Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport, per la qual es convoquen, per a 2016, les subvencions per al foment del valencià destinades a ajuntaments, mancomunitats de municipis i entitats locals menors de la Comunitat Valenciana i del Carxe.²⁵

Tanmateix, pel que fa al Carxe, el resultat va ser decebedor, tal com es deriva de la Resolució d'1 de desembre de 2016,²⁶ atès que cap dels tres municipis murcians no va demanar cap subvenció.²⁷

En canvi, demanaren les subvencions –i els les concediren– dos municipis valencianoparlants propers al Carxe: el del Pinós (el de més a prop) i, una mica més allunyat, el de Novelda. També varen demanar-les

23 Ho diu així:

Desde julio de 2015 hasta la actualidad, la Dirección General se ha desplazado hasta en tres ocasiones a la región murciana de **El Carche** [la negreta en l'ús del topònim és del text oficial], donde ha mantenido reuniones con los alcaldes y concejales de los municipios de Yecla, Jumilla y Abanilla. El propósito de estas reuniones era reforzar los vínculos con las administraciones locales respectivas a fin de informarles puntualmente de las subvenciones públicas para promocionar el uso del valenciano. Esta región de habla valenciana mantiene relaciones con la Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), institució normativa del valenciano, a través de la cual la Universidad Popular de Yecla ha organizado cursos de valenciano. De acuerdo con el informe facilitado por la propia AVL, para el periodo objeto del presente informe se han celebrado seis cursos de valenciano.

Con el objetivo de reforzar este vínculo, en febrero de 2016 el director general de Política Lingüística y Gestión del Multilingüismo se reunió con representantes municipales de Abanilla y Jumilla.

Precisamente, la voluntad de cumplir las recomendaciones de la Carta Europea impulsó a al gobierno valenciano a incluir explícitamente a los ayuntamientos de la región de El Carche como posibles beneficiarios de las ayudas destinadas a subvencionar actividades para el fomento del valenciano (Orden 65/2016, de 18 de octubre, de la Conselleria de Educació, Investigació, Cultura y Deporte).

24 Ho diu així:

En esta misma política de ayudas al fomento del valenciano, anualmente se publican las subvenciones destinadas al ámbito local (ayuntamientos, mancomunidades y entidades locales menores): Orden 65/2016, de 18 de octubre, de la Conselleria de Educació, Investigació, Cultura y Deporte, por la que se aprueban las bases reguladoras del procedimiento de subvenciones en ayuntamientos, mancomunidades de municipios y entidades locales menores de la Comunitat Valenciana y municipios de El Carche que realizan actividades de promoción del uso del valenciano.

25 Publicada en el DOGV núm. 7907, de 31 d'octubre de 2016. La repercussió en els mitjans de comunicació murcians, valencians (i fins i tot catalans) fou prou considerable. Inclosos articles d'opinió en la premsa murciana, de tots colors: possibilistes i reconixedors de l'acció valenciana com a plausible. És el cas de l'article intitulat “Yecla, Jumella i Favarella”, que tot i que aparega en català, és redactat en castellà, per Joaquín Ángel de Domingo Martínez, al diari *La Opinión de Murcia*, del dia 28 d'octubre de 2016. Localitzable així: <http://www.laopiniondemurcia.es/opinion/2016/10/28/iecla-jumella-i-favarella/778258.html>. Però també radicalment contraris i considerant-lo una espècie d'agressió i/o invasió: és el cas de l'article intitulat: “El Carche, la nueva Jerusalén”, per Javier Orrico, al diari *La Opinión de Murcia*, del dia 17 de novembre de 2016. Localitzable així: <http://www.laopiniondemurcia.es/opinion/2016/11/17/carache-nueva-jerusalen/783665.html>. També, mesos abans, en el blog d'aquest autor, hi ha referències al tema, des d'un punt de vista i biaix polític (amb data 2 de març de 2016): “El catalanismo valenciano quiere entrar en la Región de Murcia”, tal com es llegeix en aquest enllaç: <http://blogs.periodistadigital.com/javierorrico.php/2016/03/02/p381230#more381230>. Un mateix també ha versat sobre aquest assumpte a la premsa valenciana: “Sobre el Carxe i la seua llengua pròpia”, publicat al diari electrònic *La veu del País Valencià*, del 24 de desembre de 2016. Localitzable així: <https://www.diarilaveu.com/veu/31428/sobre-el-carxe-i-la-seua-llengua-propia-per-angel-custodio-navarro>.

26 Publicada en el DOGV núm. 7931, de 5 de desembre de 2016.

27 Tal com, fins i tot, per la novetat del cas, publicà la premsa alacantina. En concret, així es deriva d'allò publicat amb aquest significatiu títol: “Ningún consistorio de la Región [murciana] vecina entre los beneficiarios. Los municipios murcianos ignoran las ayudas al valenciano que les ofreció el Consell”. Publicat a *Alicanteplaza*, del dia 7 de desembre de 2016. Localitzable així: <http://alicanteplaza.es/los-municipios-murcianos-ignorant-las-ayudas-al-valenciano-que-les-ofrecio-el-consell>. A més, també s'assenyalava el següent sobre els municipis del Baix Segura/Vega Baja del Segura que havien sol·licitat les subvencions, amb un únic municipi valencianoparlant (Guardamar del Segura) a la zona: “Callosa de Segura, Rafal y Guardamar. Solo tres municipios de la Vega Baja piden las ayudas del Consell para el valenciano”. Publicat a *Alicanteplaza*, del dia 11 de desembre de 2016. Localitzable així: <http://alicanteplaza.es/solo-tres-municipios-de-la-vega-baja-piden-las-ayudas-del-consell-para-el-valenciano>.

dos municipis castellanoparlants del Baix Segura/Vega Baja del Segura (a més de Guardamar del Segura, valencianoparlant), perquè anaven adreçades a tots els municipis valencians, de les dues zones lingüístiques –i els les varen concedir: es tracta dels municipis de Callosa de Segura i de Rafal, la qual cosa explicita que, a poc a poc, s'ha anat començant a fer camí a les terres valencianes de més al sud en aquesta matèria.

L'execució, per segona volta, de l'Orde esmentada la tenim en la Resolució de 12 de maig de 2017.²⁸

Doncs bé, una altra vegada, i de cara al Carxe, tampoc no varen demanar cap subvenció cap dels tres ajuntaments murcians, tal com resulta de la Resolució de 7 d'agost de 2017.²⁹ Tanmateix, sí que en demanà (i la hi concediren) el municipi de Novelda, on es registra alguna presència de carxers, que es desplacen entre banda i banda de la frontera interautonòmica, si bé la premsa murciana ja es va encarregar de dir, a tall de crítica solapada (15 de setembre de 2017), però efectiva, que “El Carxe no quiere hablar valenciano”.³⁰ Pel que fa als municipis del Baix Segura/Vega Baja del Segura, en varen demanar (i els les va concedir), Guardamar del Segura –municipi valencianoparlant– i Rafal –municipi castellanoparlant.

Malgrat això, durant l'any 2017 varen tenir lloc al Carxe diferents activitats culturals: el concert del cantador xatívi Pep Gimeno, *Botifarra*, al Raspall o Carxe, que tengué lloc en el juliol de 2017, amb suport de la Generalitat Valenciana i de l'Ajuntament de Iecla,³¹ i, en relació amb commemoració de la Diada del País Valencià (o 9 d'Octubre, oficialment, Dia de la Comunitat Valenciana) el 7 d'octubre de 2017, en concret al poble del Raspall (ortografiat en la documentació repartida com a *Raspai*), es va fer un homenatge a l'escriptor i assagista valencià Joan Fuster, amb intercanvis culturals i germanor entre el Carxe i les terres veïnes del Vinalopó.³²

Una altra volta, en el supòsit de la tercera execució de l'Orde, que convocà les subvencions segons Resolució de data 8 de març de 2018,³³ tampoc cap ajuntament de la zona del Carxe no s'hi ha presentat, com evidencia la Resolució de 13 de juliol de 2018.³⁴ Sí que se l'ha concedit a un municipi molt proper al Carxe com és el de la Romana i als de Fondó de les Neus, Monòver i Novelda, tots de la zona valencianoparlant i relativament propers, segons els casos, al Carxe. Al Baix Segura/Vega Baja només se l'ha concedit a Guardamar del Segura, de la dita zona catalanoparlant.

5 La qüestió de l'àmbit lingüístic del qual forma part el valencià i el Carxe en el Decret 61/2017, de 12 de maig, pel qual es regulen els usos institucionals i administratius de les llengües oficials en l'Administració de la Generalitat, i en els antecedents d'aqueix Decret

La qüestió del Carxe va sorgir també en el procés d'elaboració del **Decret 61/2017, de 12 de maig, pel qual es regulen els usos institucionals i administratius de les llengües oficials en l'Administració de la Generalitat**. Quan l'esmentat CJCCV aprovà el Dictamen previ núm. 165/2017, a propòsit del Projecte de decret, la decisió majoritària, adoptada en sessió de 8 de març de 2017, fou la de formular algunes observacions de caràcter essencial a l'esmentat Projecte que afectaven diversos aspectes del projecte.

28 Publicada en el DOGV núm. 8043, de 19 de maig de 2017.

29 Publicada en el DOGV núm. 8126, de 13 de setembre de 2017.

30 Es tracta d'una curiosa mescladissa de llengües, però amb informació sociolingüística més que interessant. En efecte, així es deriva del que va escriure el diari *La Opinión de Murcia*, amb aqueix títol, que ajunta el castellà i el valencià: “El Carxe no quiere hablar valenciano”, del 15 de setembre de 2017. I es desenvolupava així la notícia: “No parecen muy interesados, al menos hasta ahora, los vecinos de la zona de El Carxe en solicitar ayudas a la Comunidad Valenciana para fomentar el uso de la lengua valenciana en esta comarca del Altiplano murciano. Hablarlo, parece que sí lo hablan, pero a su manera”. Localitzable així: <http://www.laopiniondemurcia.es/municipios/2017/09/15/carxe-quiere-parlar-valencia/859925.html>.

31 S'explicitava així: “Pep Botifarra: «Em fa molta il·lusió cantar a la part murciana del Carxe, on es parla valencià”. *Vilaweb*, 15-VII-2017. Localitzable així: <http://www.vilaweb.cat/noticies/el-carxe-el-pais-de-llengua-catalana-de-murcia/>.

32 Així es pot llegir a la premsa, a Internet del dia 7-X-2017: “Diada del País Valencià, 7 d'octubre de 2017. Homenatgem l'homenot Fuster al Carxe (el Raspai). Celebrem el 9 d'octubre al Carxe”. Localitzable així: <https://www.vilaweb.cat/noticies/celebracio-historica-del-9-doctubre-al-carxe/>. O també amb aquest altre titular fet pel diari electrònic *La Veu del País Valencià*, del mateix dia 7-X-2017: “El Carxe homenatjarà Joan Fuster per a celebrar el 9 d'Octubre”, organitzat per la Coordinadora per la Llengua Terres del Vinalopó i l'Institut d'Estudis Catalans. Localitzable així: <https://www.diarilaveu.com/noticia/76917/carxe-fuster-9octubre>.

33 Publicada en el DOGV núm. 8254, de 14 de març de 2018.

34 Publicada en el DOGV núm. 8342, de 19 de juliol de 2018.

En el vot particular formulat al l'esmentat Dictamen³⁵ per la Sra. A. Ventura Franch i la Sra. M. Soler Sánchez (aquí en minoria), amb data d'11 de març de 2017, a més de dir que no compartien aqueixes observacions de caràcter essencial al Projecte de Decret, entre d'altres qüestions, feren a més a més una referència expressa al Carxe, a propòsit ni més ni menys que de la descripció –i els components– del sistema lingüístic del qual forma part el *valencià* com a llengua. La qüestió és més que rellevant (i no un simple *obiter dicta*, perdut en el text del vot particular), com a continuació es veurà, i dona solució completa a una mancança (o ommissió) del text aprovat per l'AVL el famós 9 de febrer de 2005, com a Dictamen sobre els principis i criteris per a la defensa de la denominació i l'entitat del valencià (que a la volta es remet al Dictamen del Consell Valencià de Cultura de 13 de juliol de 1998), documents d'extrema importància per al reviscolament del valencià.

En efecte, aqueixes dues juristes digueren, entre d'altres qüestions:

L'AVL va assenyalar que els criteris que han inspirat la redacció de la *Gramàtica normativa valenciana* són, amb caràcter general, els que assenyalava l'article 4 de la Llei de Creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i que, en termes més concrets, s'especifiquen en el Dictamen sobre els principis i criteris per a la defensa de la denominació i l'entitat del valencià, aprovat unànimement en la reunió plenària de l'AVL del 9 de febrer del 2005. Estos, fonamentalment, són: “a) La llengua pròpia i històrica dels valencians és també la que compartixen les comunitats autònomes de Catalunya i de les Illes Balears i el Principat d'Andorra, així com altres territoris de l'antiga Corona d'Aragó (el departament francès dels Pirineus Orientals, la ciutat sarda de l'Alguer i la franja oriental d'Aragó) i la comarca murciana del Carxe. Els diferents parlars de tots estos territoris constituïxen una mateixa llengua o sistema lingüístic [...].”

Doncs bé, basta llegir el text original d'aquell Dictamen de l'AVL aprovat, com hem dit, el 9 de febrer de 2005³⁶ per comprovar que no incloïa cap referència “a la comarca murciana del Carxe”, sinó que això ho han afegit ara aqueixes dues juristes com a millora d'aquell text; i no és que siga una alteració que rompi o destrueixi el sentit de la descripció feta llavors, sinó que l'explicita més encara i la fa més completa i encertada. En efecte, tot i que en aquell text no aparegués la referència a *la comarca murciana del Carxe*, implícitament es pot entendre que hi era en parlar de “la llengua pròpia i històrica dels valencians”, en tractar-se de murcians de parla valenciana.³⁷ I segurament si en 2005 no es va esmentar explícitament el

35 https://www.dogv.gva.es/datos/2017/05/23/pdf/2017_4338.pdf.

36 Text publicat al DOGV núm. 4.983, de 12 d'abril de 2005; correcció d'errors al DOGV núm. 5000, de 6 de maig de 2005.

37 Tampoc no s'inclou el Carxe en la definició de *valencià* feta pel *Diccionari normatiu valencià*, redactat per l'AVL i no hi ha dubte que innatament el que es parla al Carxe és valencià i que aquest territori s'inclou dins del domini o àmbit lingüístic del valencià. La definició és la següent: **valencià -ana** [valensià].

2. m. LING. Llengua romànica parlada a la Comunitat Valenciana, així com a Catalunya, les Illes Balears, el departament francès dels Pirineus Orientals, el Principat d'Andorra, la franja oriental d'Aragó i la ciutat sarda de l'Alguer, llocs on rep el nom de *català*.

I tampoc no hi ha la més mínima referència al Carxe en la Llei catalana 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística, que en la disposició addicional segona parla de “convenis de col·laboració amb institucions d'altres territoris de llengua catalana”, i es refereix explícitament a les comunitats autònomes aragonesa, balear i valenciana i als estats andorrà, francès i italià, però hom ho pot quasi considerar subsumit dins de la consideració del que pugui fer l'Administració valenciana, envers el Carxe. Ho diu així l'esmentada Llei 1/1998:

Convenis de col·laboració amb institucions d'altres territoris de llengua catalana

1. La Generalitat [de Catalunya] ha de promoure acords, convenis i tractats amb les comunitats autònomes aragonesa, balear i valenciana i amb els estats andorrà, francès i italià per a fomentar l'intercanvi cultural entre territoris i comunitats de parla catalana i la coordinació i la cooperació entre comunitats o entre estats en matèria de política lingüística, per a assegurar, amb les mesures adequades, la promoció, l'ús i la protecció de la llengua catalana i per a obtenir-ne la generalització i l'extensió del coneixement i l'ús en tot l'àmbit lingüístic, amb respecte per totes les variants.
2. La Generalitat, per tal d'afavorir un espai català de comunicació, ha de promoure la difusió i la recepció dels mitjans de comunicació en llengua catalana.

Si que hi ha una referència, en fi, ben explícita, al Carxe, en la Declaració de la Junta de Portaveus del Parlament de Catalunya sobre reconeixement de la unitat de la llengua catalana, aprovada el 17 de juliol de 2012. Entre d'altres qüestions es diu:

El català és una llengua parlada per més de nou milions de persones entre Catalunya, el País Valencià (tret d'algunes comarques de l'interior), les Illes Balears, la Franja (Aragó), la ciutat de l'Alguer (a l'illa de Sardenya), les comarques històriques del Rosselló, el Conflent, el Vallespir, el Capcir i l'Alta Cerdanya, conegudes com a Catalunya Nord, el Carxe (Múrcia) i el Principat d'Andorra.

Més informació aquí: https://www.parlament.cat/web/activitat-parlamentaria/declaracions-institucionals/index.html?p_format=D&p_id=118706252.

Carxe com a àmbit geogràfic va ser perquè ja se l'intuïa inclòs (com a territori perifèric murcià, i annexat a allò culturalment valencià) dins de la mateixa definició o conceptualització de les terres on es parla el valencià.

En qualsevol cas, aquesta citació nova (ampliada i completa, dels components del sistema lingüístic del qual forma part el valencià) evidencia, a la volta, una de *nova* derivada en la descripció del diasistema lingüístic, *fonamentada* fins al moment en l'ús del criteri consistent a parlar dels *territoris de l'antiga Corona d'Aragó*,³⁸ quan resulta que el territori de la Regió de Múrcia –on s'ubica el Carxe– no va ser, amb continuïtat històrica, part de la Corona d'Aragó. Si bé alguns bocins dels territoris murcians en qüestió (significativament el de Jumella) allà pel segle XIV sí que formaren part del Regne de València, després de tot allò ja no s'incloueren en aqueix Regne i sí, des de llavors, en el de Múrcia, tot i que molt despoblats, precisament fins al segle XIX, que és quan els repoblen els avantpassats dels actuals habitants de Carxe, i per això, allí, el valencià.

Això darrer ens permet considerar que la realitat actual del Carxe com a concepte (i minoria lingüística) fa ultrapassar el valencià/català com a llengua pròpia més enllà *dels territoris que en el passat formaren part de l'antiga Corona d'Aragó*: és una ampliació, per entendre'ns, d'aqueixos territoris, la darrera conquesta territorial de la llengua catalana davant el seu contrari o reducció (el que va passar amb la vila de Cabdet, part integrant de l'antic Regne de València en l'època foral, però envoltat per complet per Castella, tot i que de llengua i expressió valenciana i que, després de 1707, deixà de formar part del Regne de València i avui, com Caudete, sens perjudici d'una tradició valenciana evident en molts d'aspectes, i perduda la llengua al segle XIX, forma part de la província d'Albacete i, per tant, de la comunitat autònoma de Castella-la Manxa). El Carxe resta així incorporat dins de la definició científica i filològica dels territoris o components geogràfics on s'estén, com a llengua pròpia, el sistema lingüístic del català.

El Consell de la Generalitat ha acabat aprovant finalment el Projecte de Decret (de què tracta aquest Dictamen) com a Decret 61/2017, de 12 de maig, del Consell, pel qual es regulen els usos institucionals i administratius de les llengües oficials en l'Administració de la Generalitat.³⁹

Contra aquest Decret es varen interposar els corresponents recursos contenciosos administratius, i han estat resolts per la secció 4a de la Sala Contenciosa Administrativa del Tribunal Superior de Justícia Valencià, que ha dictat les sentències 322/2018, 330/2018 i 333/2018, totes de 19 de juliol (avui objecte de recurs de cassació) i que anul·len, entre d'altres determinacions, precisament les que aquí tractam sobre *l'àmbit lingüístic del qual forma part el valencià* (o designacions similars). Per mor d'això, la relació d'aqueixes sentències amb l'objecte del nostre estudi i amb el Carxe en general és manifesta i serà analitzada amb major profunditat en un apartat ulterior.

Del Decret ens interessen, precisament, els articles 3, 12.3 i 14, en què es conté una referència expressa a *l'àmbit lingüístic* del qual forma part el valencià, la qual cosa també té repercussions al Carxe i amb el Carxe, si bé feim avinent que aqueixos incisos són, entre d'altres, els que, per ara (en espera que s'esmeni aquest desgavell, en cassació), han estat anul·lats pel TSJCV. I els reproduïm, en part, a peu de pàgina.⁴⁰

Ens demanam si, per exemple, allò que preveu l'article 12.3 (o una regla equivalent) valdrà abstractament per a la plena eficàcia de notificacions fetes des de l'Administració valenciana exclusivament en valencià (i no en

³⁸ Com fa el *Diccionario* de la RAE en definir el concepte del *català* com a llengua: "4. m. Lengua romance que se habla en Cataluña y en otros dominios de la antigua corona de Aragón".

³⁹ DOGV núm. 8046, de 23 de maig de 2017.

⁴⁰ Diuen així aqueixos preceptes:

Article 3. Àmbit territorial. L'ús del valencià a què es refereix aquest decret fa referència a l'àmbit territorial de la Comunitat Valenciana, sens perjudici que s'aplique en les relacions amb les comunitats autònomes del mateix àmbit lingüístic.

Article 12. Notificacions en procediments administratius.

[...]

3. Quan hagen de tindre efecte fora del territori de la Comunitat Valenciana, les notificacions i les comunicacions es redactaran en valencià i en castellà, tret que es tracte de comunitats autònomes pertanyents al mateix àmbit lingüístic que el valencià, i en aquest cas només es redactaran en aquesta llengua. Es redactaran també en castellà quan ho sol·licite la persona interessada.

Article 14. Còpia dels documents

Les còpies dels documents redactats en valencià per l'Administració de la Generalitat que hagen de tindre efecte en comunitats autònomes no pertanyents al mateix àmbit lingüístic aniran acompanyades de la traducció corresponent al castellà.

bilingüe valencià i castellà) a persones residents al Carxe, atès que si bé el Carxe (com a part de la comunitat autònoma de la Regió de Múrcia), s'inclou filològicament en el *mateix àmbit lingüístic que el valencià*, està per veure que l'esmentada comunitat autònoma de la Regió de Múrcia i l'Administració general de l'Estat ho acceptin pel que fa al món estricte del dret i la normativitat jurídica, atès que el valencià/català del Carxe no és objecte de cap mena de menció per la legislació murciana.-

Davant les possibilitats que obriria l'article 3 d'aquest mateix Decret (abans transcrit), no sembla, però, que la normativa bàsica estatal representada per la Llei 39/2015, d'1 d'octubre, del procediment administratiu comú de les administracions públiques, amb l'article 15 sobre la "lengua de los procedimientos" ho permeti, en no ser la llengua oficial (ni tant sols reconeguda, de cap manera) a la Regió de Múrcia. L'apartat 3 de l'article 15.3 de la Llei 39/2015 diu:

3. La Administración Pública instructora deberá traducir al castellano los documentos, expedientes o partes de los mismos que deban surtir efecto fuera del territorio de la Comunidad Autónoma y los documentos dirigidos a los interesados que así lo soliciten expresamente. Si debieran surtir efectos en el territorio de una Comunidad Autónoma donde sea cooficial esa misma lengua distinta del castellano, no será precisa su traducción.

També volem remarcar, perquè té relació *amb* el Carxe, que el Decret 61/2017, de 12 de maig, dedica l'article 5 a la "normativa lingüística del valencià". La redacció del precepte és la següent:

Article 5. Normativa lingüística del valencià

L'ús del valencià regulat en aquest decret s'ajustarà a la normativa lingüística establida per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i, en el marc d'aquesta normativa, als criteris lingüístics de l'Administració de la Generalitat.

Això mateix és el que diu –exactament– l'article 13.6 de l'esmentada Orde 65/2016, de 18 d'octubre, ja tractada abans.

I, tant en un cas com en l'altre, dins de la unitat del català com a llengua, cal respectar pel que fa al fons la tradició lingüística genuïna valenciana (també, per tant, al Carxe, per analogia), com es deriva del que s'estableix en el preàmbul de la Llei 7/1998, de 16 de setembre, de la Generalitat Valenciana, de creació de l'AVL.⁴¹

Finalment, cal recordar que la Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport de la Generalitat Valenciana ha aprovat els criteris lingüístics [de què tracta l'article 5 del Decret 61/2017, també amb repercussió al Carxe, per una via indirecta, però certa, com explicam], en virtut de la Resolució de 23 de novembre de 2016, del director general de Política Lingüística i Gestió del Multilingüisme, per la qual s'aproven els criteris lingüístics d'aplicació a l'Administració de la Generalitat i els seus ens instrumentals.⁴²

6 A tall de recapitulació final: en pro de la llengua del Carxe

L'obligació de la protecció del valencià *del* Carxe i *al* Carxe, com hem vist, és un manament del dret intern espanyol, del dret supranacional (comunitari europeu) i també del dret internacional. I, en particular, i per tots els preceptes a tenir en compte, és una obligació derivada de l'article 3.3 de la Constitució, sobre especial respecte i protecció de la riquesa de les diferents modalitats lingüístiques d'Espanya, com a patrimoni cultural, una d'elles, i sense discussió possible, la valenciana manifestada en la Regió de Múrcia.⁴³

41 Aqueix preàmbul diu:

El valencià, idioma històric i propi de la Comunitat Valenciana, forma part del sistema lingüístic que els corresponents estatuts d'autonomia dels territoris hispànics de l'antiga Corona d'Aragó reconeixen com a llengua pròpia. Les anomenades Normes de Castelló són un fet històric que constitueixen i constitueixen un consens necessari. El Consell Valencià de Cultura reivindica l'esperit de l'acord que les feu possibles l'any 32 i entén que eixes normes han sigut el punt de partida, compartit pels valencians, per a la normativització consolidada de la nostra llengua pròpia. Aquella és un patrimoni lingüístic a preservar i a enriquir per l'ens de referència normativa que es proposa en l'apartat que seguix. L'ens es basarà en la tradició lexicogràfica i literària i la realitat lingüística genuïna valenciana.

42 Text publicat al DOGV núm. 7923, de 23 de novembre de 2016.

43 A l'igual que també ho és, obligada i necessària, la protecció del fet lingüístic dialectal murcià, si bé amb exigències menors i

Tot això, a més a més, presenta una relació molt clara amb el preàmbul de la CE sobre la voluntat de “protegir tots els espanyols i pobles d’Espanya en l’exercici dels drets humans, les seues cultures i tradicions, llengües i institucions” i els següents preceptes constitucionals: article 10.1 –pòrtic de tots els drets i de l’ordenament jurídic democràtic–, articles 20.1 i 3, article 27, article 44.1 i article 46.

A propòsit de l’article 10.1 de la CE, cal fer ressaltar que, ni més ni menys, qui va ser vicepresident del Tribunal Constitucional, E. Gay Montalvo (al vot particular a la Resolució interlocutòria núm. 183/2011, de 14 de desembre de 2011, en el procés derivat del corresponent recurs d’inconstitucionalitat contra la Llei del Parlament de Catalunya 35/2010, d’1 d’octubre, de l’occità, *aranès a l’Aran*, exemple extrem de llengua minoritària al conjunt d’Espanya)⁴⁴ va assenyalar, amb absoluta claredat que

[...] la lengua encauza a través de las palabras la expresión de la persona, fundamento de cualquier ordenamiento jurídico democrático,

la qual cosa, aplicat al nostre exemple i, parafrasejant aqueixa citació, fa avinent que *la llengua* [el valencià, al Carxe] *canalitza a través de les paraules l’expressió de la persona, fonament de qualsevol ordenament jurídic democràtic*. Això evidencia que l’específica personalitat dels habitants del Carxe, tots ells murcians, és, com a particularitat lingüística inqüestionable, valenciana també o, simplement, des del punt vista cultural i idiomàtic és valenciana.

Una plasmació de la llengua com a símbol ple d’identitat i com *l’expressió cultural més completa*, que hauria de fer reflexionar l’Administració murciana, per emparar el Carxe (i la llengua de la seua gent), la tenim en els primigenis reials decrets pel quals s’inicià el procés de normalització i recuperació de les llengües pròpies (en matèria escolar) tot just aprovada la CE, com ara, en el Reial decret 2003/1979, de 3 d’agost, pel qual es regula la incorporació de la llengua valenciana al sistema d’ensenyament del País Valencià, en l’exposició de motius del qual es digué:

La Constitución protege a todos los españoles y pueblos de España en el ejercicio de los derechos humanos, sus culturas y tradiciones, lenguas e instituciones.

La lengua es el símbolo y salvaguardia de una Comunidad y constituye uno de los vínculos más importantes de unión entre sus miembros. El lenguaje se forma en el seno de la Sociedad y en ella lo aprende el individuo, si aspira a integrarse plenamente en la misma. Precisamente por su sustancial valor simbólico, el lenguaje es lo más peculiarmente humano en la vida social.

La protecció, avui, del valencià al Carxe, per part de les administracions murcianes, inclús amb suport de les administracions valencianes, a més de referir-se a l’ensenyança *de* valencià i *en* valencià a l’escolaritat obligatòria (dins el Carxe), s’hauria de vehicular i dirigir cap una pluralitat d’accions, com ja vàrem explicar en la primera part d’aquest treball, i hauria de basar-se, en qualsevol cas, en fites assolibles, *lege data*, que ja donen per a molt, sobretot a partir de l’aplicació exigent dels postulats de la CELRM.

Però la cosa no acaba aquí, sinó que és determinant per a la supervivència del valencià/català de les terres murcianes del Carxe, *lege ferenda*, però no demorat *in aeternum*, l’aprovació d’una normativa específica murciana de protecció d’aquesta llengua, inclosa una política cultural activa a favor. I això exigeix la regulació dels drets dels valencianoparlants carxers davant les administracions públiques de les quals depenen, com ara l’Administració regional murciana i sobretot els tres ajuntaments de la zona, amb actuacions a l’estricta àmbit del Carxe i a les tres capitals municipals (cosa que és impensable, per ara, a la mateixa ciutat de Múrcia). Almenys en aquestes tres capitals, i sens perjudici de poder-se aprofitar els habitants del Carxe dels serveis educatius, culturals, socioassistencials, etc., que es prestin a l’altra banda de la frontera interadministrativa, ja en terra valenciana, es podria establir, per equivalència, allò que regula (o similar) la Llei 3/2013, de 9 de maig, d’ús, protecció i promoció de les llengües i modalitats lingüístiques d’Aragó per a les capitals comarcals i les localitats de referència, fora de *les zones d’utilització històrica predominant* de l’aragonès

ben diferents en no ser aquest darrer una llengua *distinta* de la general majoritària, sinó ella mateixa, però modulada per mor de les particularitats murcianes de tot ordre.

⁴⁴ Així es digué a l’expedient de suspensió ex article 161.2 de la CE, contra l’esmentada Llei 35/2010, d’1 d’octubre, de l’occità, *aranès a l’Aran*, de la qual dona compte el BOE núm. 308, de 23 de desembre de 2011.

i del català d'Aragó,⁴⁵ com són els tres caps municipals, perquè el Carxe en depèn, si bé, com és notori, no immediates geogràficament (perquè les immediates, són, per mor de la serra del Carxe i la geografia de la zona, no les capitals municipals murcianes, sinó les localitats valencianes veïnes i més properes, frontera enllà).⁴⁶

El que hem dit sobre l'Aragó o una bona part, per analogia, s'hauria d'aplicar *simile modo* al Carxe, amb una normativa *ad hoc*, a propòsit de les tres capitals municipals, en una de les quals (Iecla), pel que sembla, el valencià no només és conegut passivament sinó també usat, entre d'altres persones, per famílies originàries del Carxe i amb residència a la mateixa localitat Iecla, i que han mantingut la llengua.⁴⁷ Això exigiria un estudi detallat i exhaustiu i determinar l'abast d'aquesta realitat, allí i en les altres poblacions.

Però, tot això a Múrcia, i de Múrcia estant (parlam de la ciutat de Múrcia, capital autonòmica), sobre la regulació d'una *altra* llengua (el valencià, més que minoritària en el conjunt de la Regió), és quelcom més que llunyà,⁴⁸ malgrat que es tracta d'autèntica i genuïna població murciana.

Per aquesta raó no és estrany –si bé pot resultar molt significatiu i difícilment admissible en dret– que els drets estrictament lingüístics i culturals dels mateixos murcians a *existir i perdurar com a col·lectiu* no apareguin reconeguts enlloc, i sí que estiguin reconeguts, a la Regió de Múrcia, alguns drets lingüístics dels estrangers.⁴⁹

Doncs bé, la idea de protecció plena de tot el patrimoni lingüístic al si del territori murcià esdevé una necessitat incontrovertible (i ja hem vist que, en el fons, sí que és possible i obligada jurídicament), entre

45 La citació de les llengües pròpies d'Aragó pel seu nom correcte, conforme al rigor científic i a la filologia, deriva del que estableix la Llei 2/2016, de 28 de gener, de mesures fiscals i administratives de la comunitat autònoma d'Aragó (que explícitament ara es refereix a l'*aragonès* i al *català d'Aragó*, en el precepte relatiu a les "llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó" amb nova redacció de la l'article 4.1 de la Llei 3/1999, de 10 de març, del patrimoni cultural aragonès), i explícita el que, amb una perífrasi, diuen tant l'Estatut d'autonomia aragonès com la Llei 3/2013.

46 I, per exemple en matèria educativa, es preveu la figura de "las localidades en las que haya centros educativos de referencia para el alumnado procedente de municipios de las zonas de utilización histórica predominante de lenguas y modalidades lingüísticas propias" (article 12.2 de la Llei 3/2013, de 9 de maig). En la Llei 10/2009, de 22 de desembre, d'ús, protecció i promoció de les llengües pròpies d'Aragó (avui derogada) es regulava això amb caràcter general, i no només per a l'educació, com a per exemple en l'article 7.2. En aquesta mateixa Llei de 2009, l'anterior s'ampliava a la qüestió d'infraestructures culturals (article 20) i, per a la qüestió educativa, es desenvolupava en l'article 22.2.

47 En aqueix sentit, el regidor de Cultura de l'Ajuntament de Iecla (Sr. Jesús Verdú) declarà que "el valencià no és estrany per a nosaltres", i aportà prou informació sobre la zona, i fins i tot, sobre el manteniment del valencià, com a llengua, entre famílies d'origen valencianoparlant (sobretot del Carxe), i residents en la mateixa ciutat de Iecla. En declaracions a Vilaweb, 15-VII-2017.

48 Al si de l'Assemblea Regional de Múrcia, amb seu a Cartagena, en la legislatura present, hi ha constituïda una Comisión Especial para la Reforma del Estatuto de Autonomía, des de l'any 2015. I únicament en la sessió de 2016, segons el que es deriva de la web oficial d'aquell Parlament, s'ha tractat d'alguna qüestió de caire lingüístic, però sense referir-se al valencià pròpiament, i tot molt de passada. Així es deriva de la sessió 3a, que va tenir lloc el dia 12 de setembre de 2016, en la qual es donà compte del següent: "[...] Había una propuesta también del Grupo Parlamentario Ciudadanos-Partido de la Ciudadanía, que era el título del artículo «Símbolo, tradiciones y patrimonio murciano», y ahí se proponía añadir un punto, que sería el punto 6, que es: «Se establece como norma básica de la Comunidad Autónoma de la Región de Murcia la defensa y promoción de sus tradiciones, sus particularidades lingüísticas y su patrimonio cultural, histórico, artístico y natural»". Més informació a: <http://hermes.asambleamurcia.es/comision-especial/reforma-del-estatuto-de-autonomia/ix-legislatura/ano-2016/5201-2017-04-27-10-34-59>. I no s'ha arribat a cap proposta, en absolut. Més explícit, però en l'estrictament polític, és el text que proposaren les Juventudes Socialistas de la Región de Murcia, del PSOE-PSRM, al 15è Congrés Regional d'aquest partit, a l'octubre de l'any 2017, i que prosperà, com a ponència del partit, en el sentit següent:

La modificación del Estatuto [de Autonomía murciano] consistiría en añadir al actual artículo 8 un nuevo apartado con el siguiente texto, o con otro parecido: "Las hablas y modalidades lingüísticas de la Región de Murcia en toda su riqueza y variedad, como patrimonio cultural, histórico e idiomático común a todos los territorios de la cuenca del Segura serán objeto de especial respeto y protección. A tal efecto, se adoptarán por la Comunidad Autónoma medidas legislativas y administrativas apropiadas, y se fomentará la creación de entidades que atiendan a dichos fines y a su conservación, con respeto en todo caso a las variantes locales y comarcales".

Com es pot apreciar, el valencià no apareix esmentat, però almenys hi ha una referència al concepte *modalidad lingüística* i, com a expressió de llengua d'abast minoritari i territori minúscul, el Carxe –i la seua llengua pròpia– serien susceptibles d'encabir-se, segons la interpretació doctrinal de l'article 3.3 de la CE, que ja varen desglossar en la primera part.

49 En aqueix sentit es pronuncia l'article 20.1 de la Llei 3/2009, d'11 de maig, dels drets i deures dels usuaris del sistema sanitari de la Regió de Múrcia, del tenor següent:

Artículo 20. Ciudadanos extranjeros. 1. Los ciudadanos extranjeros que accedan y utilicen las prestaciones y servicios del sistema sanitario de la Región de Murcia ostentarán los derechos y deberes contenidos en la presente Ley. Con el fin de procurar una adecuada asistencia sanitaria y favorecer el cumplimiento de estos derechos, las Administraciones Públicas fomentarán actuaciones para minimizar los obstáculos lingüísticos.

d'altres per a la salut, *per a la bona salut*, present i futura, de la sencera cultura explicitada a la Regió de Múrcia i de la seua pròpia expressió feta llenguatge, ja siga en castellà *murcià*, ja siga, com aquí tractam –al Carxe– en valencià/català.

De manera que, resumint i resumint-nos, el conjunt de la normativa citada en aquesta segona part i en la primera (normativa murciana i valenciana, estatal, supranacional i internacional) evidencia la realitat i l'existència d'un patrimoni lingüístic a la Regió de Múrcia, dins el Carxe (en valencià) i fora del Carxe, en la resta de la Regió (i més enllà),⁵⁰ que ha de ser protegit i reconegut com a tal, en ser un exemple de vertadera i autèntica *diversitat* cultural i humana.⁵¹

BIBLIOGRAFIA CITADA

A més de la citada en la primera part, la següent:

Navarro Sánchez, Ángel Custodio (2017a). Sobre la protección y reconocimiento del patrimonio lingüístico valenciano de base castellano-aragonesa y murciana (inclusive la del patrimonio lingüístico emparentado con aquél, como *continuum* dialectal, en el Sureste y Sur peninsular). Dins: Emili Casanova i César Salvo. (ed.) *Serres, identitats i paraules. III Jornades sobre els parlars valencians de base castellanoaragonesa, valencianoaragonesa i castellanomurciana* (p. 565-607). València: Denes Editorial.

Navarro Sánchez, Ángel Custodio (2017b). La protección y reconocimiento del patrimonio lingüístico del Levante del antiguo Reino de Granada por la Ley Orgánica 2/2007, de 19 de marzo: ¿un revulsivo para la Región de Murcia y su patrimonio lingüístico autóctono? Dins: *IX Jornada del Murciano* (2017). *Las hablas murcianas en la Tierra de Levante del Antiguo Reino de Granada. Actas* (p. 113-136). Múrcia: L'Ajuntaera. Universidad de Murcia.

Navarro Sánchez, Ángel Custodio (en premsa). El Carxe, territori i minoria catalanoparlant a la Regió de Múrcia: o la perifèria de les perifèries. Dins: *XI Congrés de la Coordinadora dels Centres d'Estudis de Parla Catalana, intitulat La construcció del territori: geografia, identitat i usos polítics*. Banyoles: CCEPC, Institut Ramon Muntaner, Centre d'Estudis Comarcals (Banyoles), Ajuntament de Banyoles.

Quintana i Font, Artur (2018). Aragonismos y fronteras en los territorios de lengua castellana de Aragón, Valencia y Murcia. Dins: *X Jornada del Murciano. La influencia del aragonés sobre el murciano*. Múrcia: L'Ajuntaera pa la Plática, el'Esturrie y'el Escarculle la Llengua Murciana.

50 Com a fet lingüístic dialectal murcià, que també es dona en les comarques i territoris limítrofs a la Regió de Múrcia, d'Andalusia, de Castella-la Manxa i de la mateixa Comunitat Valenciana. Una descripció de l'àmbit dialectal del murcià, i de la normativa sobre la seua protecció, es pot trobar en el nostre article: Navarro Sánchez, Ángel Custodio (2017). La protección y reconocimiento del patrimonio lingüístico del Levante del antiguo Reino de Granada por la Ley Orgánica 2/2007, de 19 de marzo: ¿un revulsivo para la Región de Murcia y su patrimonio lingüístico autóctono? Dins: *IX Jornada del Murciano* (2017). *Las hablas murcianas en la Tierra de Levante del Antiguo Reino de Granada. Actas* (p. 113-136). Múrcia: L'Ajuntaera. Universidad de Murcia. Es correspon amb la conferència impartida a Múrcia, el 27 de novembre de 2017. Més informació a: http://www.regmurcia.com/servlet/s.SI?sit=a.0.c.373.m.0&r=AgP-39174-DETALLE_EVENTO.

51 Aqueixa *diversitat* cultural i humana del territori que descrivim (i aquell altre del qual procedeix, per substrat i per adstrat, des dels confins de l'Aragó i Catalunya, tot passant per les terres valencianes, les murcianes i les del Llevant de l'antic Regne de Granada, fins arribar a l'autèntica i vertadera Andalusia), ha estat descrita ben recentment en el si de la *X Jornada del Murciano*, dedicada a la influència de l'aragonès en el murcià celebrada a la Universitat de Múrcia, el passat 26 de novembre de 2018, amb la ponència impartida per Artur Quintana i Font, intitulada: "*Aragonismos y fronteras en los territorios de lengua castellana de Aragón, Valencia y Murcia*", amb especial atenció també al Carxe, com a territori valencianoparlant de la Regió de Múrcia; jornada organitzada per l'entitat murcianista L'Ajuntaera pa la Plática, el'Esturrie y'el Escarculle la Llengua Murciana. Les actes d'aquesta Jornada s'editaran l'any vinent. Més informació: <http://www.regmurcia.com/eventos/42629>